

Den första e-posten i Sverige

Vid slutet av 1960-talet kunde man i fackpressen finna de första analyserna av sammankopplade datorer, och en begynnande användning av dataterminaler för direkt utbyte av meddelanden. Vid den tiden var mycket av databehandlingen ännu tydligt centraliserad, och det föreföll exotiskt och artfrämmande att slösa så med den dyrbara datakraften. Enstaka meddelanden krävde ju ingen avancerad datakraft, och det var sådan som de sofistikerade datorerna var lämpade för

I Sverige hade Tomas Ohlin i början av 1970-talet publicerat tankar om personliga datatillämpningar. År 1974 inbjöd han, som då arbetade på Styrelsen för Teknisk Utveckling, Murray Turoff för att ge några seminarier kring datorstödd meddelandeförmedling. Murray är en av pionjärerna, tillsammans med sin fru Starr Roxanne Hiltz, hade han redan då praktiskt prövat nya system för personlig datorstödd meddelandeväxling. Både Murray och Roxanne är numera Distinguished Professors, en titel de fått för sina pionjärinsatser. Murrays och småningom Roxannes besök kom att bli viktiga händelser i den svenska utvecklingen.

Vid samma tid sammanträffade Bertil Thorngren, som då var professor vid Umeå Universitet, med Martin Elton i London, för att diskutera jämförelser mellan personliga möten och kontakter via telekommunikation. Bertil hade analyserat detta i sin doktorsavhandling, vilket var ett pionjärbete.

Bertil Thorngren och Tomas Ohlin bildade vid mitten av 1975 en arbetsgrupp för att analysera ny telekommunikation, betraktat i ett regionalt samhällsperspektiv. Gruppen bestod av Ingemar Wählström, (Televerket), Laila Noord (Kommunförbundet), Katrin Hallman (då representerande Sekretariatet för Framtidsstudier), Bertil Thorngren (som i detta sammanhang utsetts av Expertgruppen för Regionalt Utvecklingsarbete, ERU) och Tomas Ohlin (STU). Denna ERU/STU-grupp företog bl a en studieresa till Kalifornien, och sammanträffade där med Bob Johansen och Jaques Vallée, två tidiga analytiker kring nya teletjänster. Man reste också till Kanada för vidare analyser - kanadensarna hade visat tidig förståelse för ny tillämpad teleteknik, bl a dokumenterat i skriften Instant World, ett känsloladdat policydokument från den kanadensiska regeringen.

Under hösten 1975 skrev denna ERU-gruppen en rapport under namnet "Telekommunikation och regional utveckling", (med tillägget "i Sverige" förkortat till projekt TERESE). Här presenterades tankar kring hur ny teleteknik skulle kunna användas i olika samhällstillämpningar, och det inbjöds till en publik diskussion kring dessa möjligheter. Vid mitten av 1976 konkretiserades detta, och man inbjöd till hösten till en "kontaktvecka" i Luleå, där ny teknik visades fram, och där ett antal seminarier avhölls för att diskutera för- och nackdelar med användning av teleteknik som stöd för regional utveckling inom olika samhällsområden.

Efter denna grundläggande kontakt formulerades ett praktiskt försöksprojekt, som kom att inledas vid slutet av 1976 i Trekanten, området söder om Luleå, till Älvsjön. Projektet var finansierat från Styrelsen för Teknisk Utveckling, där Tomas Ohlin efter tre dragningar av ärendet inom Nämnden för Informationsbehandling lyckades få 2 Mkr forskningsanslag avsatta för att pröva ny teleteknik i datorstödda samhällstillämpningar. Projektet valde att utföra prov med ny telekommunikation inom områdena utbildning, lokala kontakter för småföretag, sjukvård, handikappkommunikation, och nordisk planering. Projektet pågick ett drygt år, och utvärderades av Leif Lundmark vid Umeå Universitet.

Man valde att prova "låg teleteknik", dvs sådan som inte kräver stora investeringar, och som just därigenom kan användas av stora grupper användare. Från Amerika-resan, och från fackmässiga rapporter, hade man uppmärksammat nya typer av programvaror för personlig meddelandeväxling och för kommunikation i grupp. Det finns anledning upprepa att detta sågs som en märklig teknik vid den tiden, det föreföll så ineffektivt att använda kvalificerad datakraft och telekommunikation till så enkla tillämpningar som direkta kontakter mellan människor i grupp. Samtidigt var det okänt vilka systemmässiga funktioner sådan kommunikation egentligen hade behov av, och vad den skulle få för sociala konsekvenser.

Kontakterna i Kalifornien var värdefulla. Kunde man tillräckligt snabbt skaffa sig kunnande för egen utveckling, eller skulle man inköpa lämplig programvara för egna prov? Det senare visade sig möjligt, och för 10 000 US dollars inköptes telekonferenssystemet FORUM från Institute for the Future i Menlo Park. Det installerades på QZ:s DEC-10 i Stockholm.

I universitetsvärlden i landet väckte detta en långsam men tydlig uppmärksamhet. Systemskifte, som denna typ av teknik innebar, tar sin tid. Ett antal forskare förstod dock. Till dem som omedelbart förstod hörde Jacob Palme, som raskt utvecklade ett kvalificerat kunnande om möjligheter och erfarenheter för datorstödda meddelandesystem. Jacob fann det lämpligt att utvidga de experimentella möjligheterna på denna typ av programvara, och skapade därför tillsammans med Torgny Tholerus inom kort den första prototypen till KOM, ett telekonferenssystem som senare skulle komma att spela en fundamental roll för landets kunskapsutveckling inom området.

Inom TERESE prövades videoteknik och speciella bl a pedagogiska programvaror, men de flesta av projekten kom att göra bruk av telekonferensteknik för gruppkommunikation. Man använde i de sammanhangen enkla skrivmaskinsterminaler (Texas Instruments, med akustiska modemer). Totalt 50 sådana terminaler togs i bruk.

Man körde inledningsvis dessa TERESE-tillämpningar på QZ i Stockholm, men eftersom detta naturligt nog visade sig dyrt i kommunikationskostnader, uppstod inom kort frågan om det vore möjligt att utveckla ett eget konferenssystem där uppe i norr, där projektet praktiskt hade sin rot. Hans Wallberg på Umeå Datacentral såg möjligheterna, och angav sig snabbt kunna utveckla en prototyp till ett eget system. Hans lyckades med stor skicklighet utveckla en sådan prototyp. Systemet benämndes TERMEX. Det kom sedan att successivt vidareutvecklas till att bli ett system som flitigt användes för meddelandeväxling av många forskare inom Umeå Universitetsområde under många år.

TERESE hade som mål att analysera hur tillämpad telekommunikation kunde stödja regional utveckling i ett antal avseenden. Projektet pågick under 1977-78, och utvärderades därefter. Det visade sig dels att det nätverk som skapades i försöksprojekten var för litet för att få bestående effekter, och dels att den sociala och organisatoriska förståelsen för vikten och möjligheterna för datorstödd meddelandeväxling dröjde. Det tog över tio år innan den förståelsen verkligen spritt sig i landet.

Men TERESE väckte uppmärksamhet utomlands, ett antal forskargrupper kom på besök för att efterhöra de svenska erfarenheterna av så tidig användning av telekommunikation i ett socialt perspektiv.

Bland de intresserade internationella besökarna befann sig den japanska professorn Yoneji Masuda, som redan i början av 1970-talet hade publicerat sin "Information Society", då på japanska. Han närvar vid två tillfällen i Sverige vid diskussioner i anknytning till TERESE, och betonade då dess betydelse för utveckling av det publika informationsområdet. Användning av telekommunikation för ekonomisk utveckling hade vid den tiden tagit fäste i många länder. Masuda fäste vikt vid betoningen av den publika kommunikationen inom TERESE, han såg de sociala aspekterna. Han bedömde också projektet så intressant att han inkluderade en tydlig beskrivning av det i den engelska översättningen av sin bok. Denna bok har nu blivit en klassiker i informationsområdets historia.

Den telekommunikation som kom att användas i TERESE-projekten, först FORUM och sedan TERMEX, och sedan följt av KOM i olika former, utgjorde de första försöken med datorstödd meddelandeväxling, eller e-post som vi nu kallar det, och gruppvara i vårt land.

På vilket sätt kom dessa även internationellt sett tidiga erfarenheter att spela roll för den fortsatta teleutvecklingen? Som vid all teknikutveckling tog det tid innan förståelsen fick allmänt fäste. Den som mest hängivet arbetade vidare med den aktuella typen av teknik var Jacob Palme. Han fortsatte utveckling av kunnandet om telekonferenser och gruppvara, och skapade betydande internationell goodwill med sitt KOM-system, småningom som professor vid Tekniska Högskolan i Stockholm.

ERU fortsatte för sin del småningom diskussionen av de sociala och regionala effekterna av denna typ av telekommunikation i ett antal utvidgade analyser.

Televerket tog tid på sig för att vidareföra erfarenheterna, Ingemar Wåhlström såg med rätta inte den personliga datakommunikationen som lönsam på kort sikt. Bertil Thorngren fick tillfälle att inom Televerket sprida sitt kunnande, småningom som planeringschef. Bertil skapade småningom TELDOK, en utvecklingsfond för beskrivning och analys av bl a just projekt liknande TERESE, innan han återknutit till sina tidiga akademiska rön, som professor vid Handelshögskolan i Stockholm. Tomas Ohlin fortsatte att utveckla förståelsen för personlig datakommunikation i landet inom ett antal statliga utredningar under 1980-talet, deltog praktiskt i videotextprojekten Viewdata och TeleGuide - vilka skulle visa sig vara direkta föregångare till Internet - och har därefter vidareutvecklat medborgerlig telekommunikation i ett samhällsperspektiv.

Referenser:

Ohlin, T/Thorngren B: "Telekommunikation och regional utveckling i Sverige", ERU/STU 1976

Ohlin, T/Thorngren B: "Telecommunications and Regional Development in Sweden. A progress report. ERU/STU 1977

Lindmark L: Projekt TERESE - en utvärdering. Umeå Universitet 1978

Ohlin, T: "Videotex", Riksdataförbundet, 1986

Tomas Ohlin, fil. lic.
mobil 070 7288900
fax 08 266850